

FİZİKSEL VE SANAL MÜZELERDE TOPLUMSAL HAFIZANIN İNŞASI: ANKARA MÜZELERİ ÖRNEĞİ

Constructing Social Memory in Physical and Virtual Museums: The Case of Ankara Museums

Melike Hatun SARIASLAN*
Ezgi KARMAZ*

ÖZ

Bu çalışma, toplumsal hafızanın fiziksel ve dijital müzeler aracılığıyla nasıl inşa edildiğini sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Toplumsal hafıza, yalnızca bireysel hatırlama biçimlerinden ibaret olmayıp mekân, beden ve temsil süreçleri aracılığıyla kolektif olarak inşa edilen bir yapıdır. Modern toplumlarda hafıza aktarımının kurumsal ve temsili alanlara taşınmasıyla birlikte müzeler, bu belleğin mekânsal taşıyıcıları olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, müzelerin bu işlevi hem fiziksel ortamda ziyaret edilen yapılar hem de dijital versiyonları üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Ankara'da yer alan sekiz müzenin fiziksel ziyaretleri gerçekleştirilmiş, bu müzelerin dijital versiyonları içerik çözümlemesi yoluyla incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılandırılan çalışma, betimleyici gözlem ve görsel veri toplama tekniklerine dayanmaktadır. Toplanan veriler, temsil, anlatı yapısı, bilgiye erişim ve ziyaretçi deneyimi gibi temalar etrafında çözümlenmiştir. Bulgular, fiziksel müzelerde hafızanın mekânsal kurgu ve bedensel etkileşim yoluyla daha bütüncül biçimde inşa edildiğini; buna karşılık sanal müzelerde temsile dayalı, daha bireysel ve parçalı bir hafıza deneyiminin ortaya çıktığını göstermektedir. Dijital müzeler bilgiye erişimi kolaylaştırırsa da deneyimsel yoğunluk açısından sınırlılıklar taşımaktadır. Müzeler hem geçmişin temsil edildiği hem de deneyim yoluyla yeniden kurulduğu dinamik hafıza mekanları olarak işlev görmektedir.

Anahtar Sözcükler: toplumsal hafıza, kültürel miras, hafıza mekanları, dijital temsil, müze deneyimi.

ABSTRACT

This study explores how social memory is constructed through physical and digital museums from a sociological perspective. Social memory is not merely a collection

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale/Türkiye. E-posta: melikesrsln@outlook.com. ORCID: 0009-0005-8975-1138.

* Dr. Öğr. Üyesi. Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırıkkale/Türkiye. E-posta: ekarmaz@yahoo.com. ORCID: 0000-0002-6925-483X.

of individual recollections; rather, it is a collectively constructed structure shaped through space, embodiment, and representational processes. In modern societies, the institutionalization and representation of memory have positioned museums as prominent spatial carriers of collective memory. This study comparatively examines the role of museums in this process by analyzing both physical museum spaces and their digital counterparts. As part of the research, eight museums in Ankara were physically visited, and their digital versions were analyzed through content analysis. Designed within the framework of qualitative research, the study employs descriptive observation and visual data collection techniques. The data were analyzed around themes such as representation, narrative structure, access to information, and visitor experience. The findings indicate that in physical museums, memory is constructed more holistically through spatial design and embodied interaction, while in virtual museums, memory is experienced in a more individual and fragmented manner, primarily through representation. Although digital museums enhance access to information, they are limited in terms of experiential depth. Museums function as dynamic sites of memory where the past is not only represented but also reconstituted through visitor engagement.

Keywords: social memory, cultural heritage, place of memory, digital representation, museum experience.

Giriş

Toplumsal hafıza, geçmişe dair bilgi, anlam ve duyguların toplumsal ilişkiler içinde şekillenerek yeniden üretildiği dinamik bir yapı olarak varlık göstermektedir. Bu yapı, anlatılar, mekânlar, nesneler ve bedensel pratiklerle iç içe geçerek biçimlenmektedir. Bu süreç, hafızanın, tarihsel, kültürel ve toplumsal koşullara bağlı olarak sürekli yeniden şekillenen bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel toplumlarda ritüeller, ortak yaşam alanları ve kuşaklar arası ilişkiler aracılığıyla sürdürülen hafıza aktarımı, modernleşmeyle birlikte hem biçim hem de içerik açısından dönüşüm geçirmektedir. Modern toplumlarda ise geleneksel topluluk bağlarının çözülmesiyle birlikte hafızanın aktarımı daha kurumsal ve temsili araçlar üzerinden gerçekleşmeye başlamış; bu bağlamda müzeler, geçmişin somut ve simgesel izlerinin derlenip sergilendiği başlıca kamusal hafıza mekânları haline gelmiştir. Müzeler toplumsal bilginin aktarıldığı, geçmişin nasıl hatırlandığını ya da hangi anlatıların görünür kılındığını ve toplumsal hafızanın nasıl kurgulandığını şekillendiren temsil mekanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, müzeler, toplumsal belleğin taşıyıcısı, düzenleyicisi ve yönlendiricisi olan başlıca hafıza mekânları hâline gelmektedir.

Toplumsal hafızanın inşa ve dönüşüm süreci, teknolojik gelişmelerin etkisiyle hızlanmakta ve dijital platformlar yeni temsil biçimlerinin doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede sanal müzeler, toplumsal hafızanın dijital olarak yeniden kurgulandığı, erişim olanaklarının genişlediği ancak bedensel deneyimin sınırlı kaldığı alternatif hafıza mekanları olarak öne çıkmaktadır. Sanal müzeler, zaman-mekân bağımsızlığı ve görsel çeşitlilik gibi avantajlar sunarken; aynı zamanda deneyimin bireyselleşmesi, etkileşimin sınırlılığı ve temsili yapının derinleşmesi gibi özgül sorunları da beraberinde getirmektedir. Fiziksel müzelerde mekân, beden ve duyuların eşzamanlı etkileşimiyle deneyimlenen anlatılar, sanal ortamlarda daha çok görselleştirilmiş ve bireyselleştirilmiş temsiller aracılığıyla sunulmaktadır. Bu durum, toplumsal hafızanın inşa sürecinde temsil ile deneyim arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, toplumsal hafızanın fiziksel ve sanal müzelerde nasıl inşa edildiğini, bu inşanın hangi anlatı yapıları, mekânsal düzenlemeler ve deneyim biçimleri üzerinden gerçekleştiğini sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir. Araştırma, Ankara ilinde yer alan ve hem fiziksel hem dijital olarak sunulan müzelerde yürütülen çalışmalara dayanmaktadır. Doğrudan gözlem, görsel veri toplama ve dijital içerik çözümleme teknikleriyle elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu bağlamda çalışma, müze deneyimi üzerinden toplumsal belleğin nasıl temsil edildiğini, mekâna nasıl yerleştiğini ve dijitalleşmeyle birlikte nasıl dönüştüğünü anlamayı amaçlamakta; toplumsal hafızanın bedensel, mekânsal ve teknolojik bağlamlarda nasıl kurulduğunu tartışmaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Toplumsal Hafıza

Toplumsal hafıza, bireysel belleğin ötesine geçen, geçmişe dair bilgilerin ve anlamların toplumsal olarak şekillendiği, aktarıldığı ve yeniden üretildiği dinamik bir yapıyı ifade etmektedir. Bu nedenle, hafıza, sadece bireyin zihinsel süreçleriyle değil, toplumsal ilişkiler, kurumlar, söylemler ve mekânlar aracılığıyla biçimlenmektedir. Hafızanın toplumsal karakteri, onun hem bireyler arası ortak bir referans çerçevesi sunmasını hem de kolektif unsurların inşasında işlevsel bir konumda olmasını sağlamaktadır. Halbwachs (1992: 38), hafızanın bireysel olmaktan çok toplumsal olarak kurulduğunu ileri sürmektedir. Bireyler, anılarını genellikle toplum içinde edinmekte; aynı zamanda onları hatırlamak, tanımak ve yerleştirmek de toplum sayesinde mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, aile, din, sınıf ve dil

gibi toplumsal çerçeveler, bireyin neyi, nasıl ve ne zaman hatırlayacağını belirlemektedir. Böylece hafıza, toplumsal çerçeveler içinde anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal gruplar geçmişlerini hatırlarken aynı zamanda onu biçimlendirmektedir. Ancak, toplumsal hafıza, geçmişin sadece temsil edilmesi değil, aynı zamanda toplumsal olarak yeniden inşa edilmesi anlamına da gelmektedir.

Halbwachs'ın (1992) kolektif hafızaya ilişkin değerlendirmeleri, bireysel hafızanın sabit bir yapı olmadığı, aksine toplumsal ilişkiler aracılığıyla yeniden üretildiği fikrine dayanmaktadır. Bu yeniden üretim, yalnızca geçmişe ait olayların saklanması anlamına gelmemekte, aynı zamanda geçmişin bugünün değerleriyle yeniden yorumlanması sürecini de içermektedir. Her kuşak, geçmişe dair anlatılarını kendi değerler sistemiyle uyumlu hâle getirerek hafızayı güncellemektedir. Bireysel hafızanın toplumsal çerçevelerle şekillendiği kadar, toplumsal hafızanın da mekânsal, zamansal, kültürel ve politik bağlamlara dayalı olarak dönüşme potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle, bireysel ve toplumsal hafızanın güncellenebilirliği, onu sadece geçmişe hatırlatan bir araç değil; aynı zamanda bugünü ve geleceği şekillendiren bir toplumsal pratik hâline getirmektedir. Böylece hafıza hem hatırlama hem de unutma biçimine dönüşmektedir. Çünkü toplumsal hafıza, hatırlanması uygun olanları seçerken, bazı şeyleri de dışarda bırakmaktadır (Assmann, 2001: 32). Bu seçicilik hali, modern toplumlarda hafızanın nasıl yeniden kurulduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Connerton (1999: 58), modernliğin hafızayla kurduğu ilişkiyi, geleneksel toplumsal yapıların çözülmesi ve deneyim biçimlerinin hızla değişmesi bağlamında ele almaktadır. Ona göre modern toplumlar, geçmişle olan bağlarını zayıflatarak hafızanın kurumsallaşma biçimlerini ortadan kaldırmakta ve hem bireysel hem de toplumsal hafızada bir kopuş yaratmaktadır. Bu durum, hafızayı süreklilik içinde yaşatan ritüel ve bedensel pratiklerin yerini, anonim ve hızlı tüketilen deneyimlere bırakılmasına neden olmaktadır.

Toplumsal hafızanın devamlılığı anlatı ve bedenın tekrar eden eylemleri yoluyla sağlanmaktadır. Ancak modern yaşamın ritmi, bu bedensel pratiklerin sürekliliğini bozmaktadır. Dolayısıyla modern yaşam pratikleri, geçmişin canlı bir şekilde hatırlanmasından ziyade, parçalanmasına ve anonimleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda hafıza hem içerik hem de biçim itibarıyla dönüşüme uğramaktadır. Hatırlama biçimi, yazılı ve görsel materyaller üzerinden kurulmakta, ancak bu materyaller, hafızayı yaşayan bir unsur olmaktan çok, arşivlenen bir unsura dönüştürmektedir (Connerton, 1999: 77). Bireyler geçmişini toplumsal bağlamlarda inşa ederken,

aynı zamanda toplumsal hafıza da bireysel deneyimlerle beslenmektedir. Bu etkileşim, hafızayı hem istikrarlı hem de değişken bir yapı haline getirmektedir. Özellikle travmatik olaylar, göç, savaş gibi toplumsal kırılma anlarında, bireylerin hafızaları, toplumsal hafıza ile gerilimli bir ilişki kurabilmekte; bu noktada unutilan ya da bastırılan anlatılar, başka yollarla (örneğin sanat, semboller, ritüeller, müzeler, anıtlar) tekrar ortaya çıkabilmektedir (Olick vd., 2011: 27). Bu noktada toplumsal hafıza, yalnızca zamanla değil, mekânla da derin bir ilişki içindedir. Hatırlama, belirli yerlerde yoğunlaşmakta; kimi mekânlar, hafızanın taşıyıcısı ve yeniden inşa edildiği zemin hâline gelmektedir. Bu yönüyle mekân, yalnızca fiziksel bir arka plan değil, toplumsal anlamların yerleştiği ve yeniden üretildiği dinamik bir bağlam olarak da işlev görmektedir.

1.2. Toplumsal Hafıza, Mekân ve Müze

Toplumsal hafıza, zaman ve mekân ile şekillenen, sosyal bir inşa süreci olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal hafızanın mekânsal boyutu, onu soyut bir temsil alanından çıkararak, gündelik yaşamın somut deneyimleriyle ilişkilendirmektedir. Bireyler, geçmişe dair anılarını çoğu zaman sosyal grupların sağladığı mekânsal çerçeveler içinde hatırlamaktadır. Bu çerçeveler geçmişin izlerini barındıran fiziksel ve hatırlama eyleminin mümkün hâle geldiği sosyal bağlamlar olarak işlev görmektedir (Halbwachs, 1992: 172). Mekân, bu nesnelerin anlam kazandığı ve düzenli bir biçimde konumlandığı yapısal bir ortam olarak kabul edilmektedir. Toplumsal hafızada en kalıcı anıların, genellikle paylaşılan mekânlarla yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Ricoeur, 2012: 140). Bu durum, mekânın toplumsal hafızanın somutlaştığı ve ortaklaşa deneyimlendiği temel bir alan olduğunu göstermektedir. Böylece müzeler hem fiziksel hem de simgesel boyutlarıyla, hafızanın mekânsal temsiline imkân tanıyan mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal hafıza ile mekân arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarda, tarihi yapılarla birlikte müzelerin, heykellerin ve sanat eserlerinin toplumsal hafızanın inşasında etkili olduğu görülmektedir (Suda, 2017: 39). Müzeler geçmişin belirli bir kesitinin, geçmiş olarak seçilip anlamlandırılmasını mümkün kılan yapılar olarak ön plana çıkmaktadır. Böylece tarihsel hafızanın mekânsal tezahürleri olarak kabul edilir (Shaw, 2020: 7).

Geçmişin maddi ve simgesel izleri, belirli yerlerde yoğunlaşarak toplumsal hafızanın mekânsal olarak örgütlenmesini mümkün kılmaktadır. Kutsal alanlar, aile evleri, kamusal anıtlar, müzeler veya savaş meydanları geçmişle kurulan ilişkiyi bugünün değerleriyle yeniden üretmektedir. Bu tür alanlar, geçmişin sürekli olarak yeniden anlamlandırıldığı mekânsal sis-

temler olarak düşünülebilir. Söz konusu durum, özellikle müzeler aracılığıyla somut biçimde deneyimlenmektedir (Durna, 2025: 98). Ayrıca, hatırlama pratikleri çoğu zaman belirli mekânlara yönelen davranışlarla bütünleşmekte ve bu yönelme, hatırlamanın yönünü, yoğunluğunu ve süresini doğrudan etkilemektedir (Ho-Tai, 2001: 202). Dolayısıyla mekân, hafızanın sosyal olarak çerçevelenmesini sağlayan ve toplumsal hatırlamanın yerleştirilmesine imkân tanıyan aktif bir unsura dönüşmektedir. Ortak deneyimlerin mekânda sabitlenmesi, sosyal grupların belleği örgütlemesi ve kuşaklar arası aktarımı sürdürülebilir kılması açısından belirleyici rol oynamaktadır (Middleton ve Brown, 2011: 35). Bu bağlamda, bireylerin geçmişi hatırlama ve hafızayı yeniden inşa etme süreçleri, büyük ölçüde sosyal gruplarla paylaşılan ortak mekânlar aracılığıyla şekillenmektedir. Mekân ile toplumsal hafıza arasındaki etkileşim, taşıdıkları sembolik ve kültürel anlamlarla ön plana çıkarak aynı mekânın, farklı toplumsal gruplar için farklı anlamlar barındırmasına zemin hazırlamaktadır. Mekânın çoklu anlam üretme kapasitesini açığa çıkaran bu çeşitlilik, hafızanın tekil bir anlatı üzerinden değil, çoğul toplumsal bağlamlar içinde şekillendiğini göstermektedir.

Mekân, geçmişi taşıyan bir zemin dolarak toplumsal anlamların, kimliklerin ve politik konumlanmaların birbiriyle çakıştığı bir mücadele alanı hâline gelmektedir (Olick vd., 2011: 29). Örneğin bir meydan, bir grup için direnişin ve toplumsal mücadelenin sembolüken, başka bir grup için devletin meşruiyetini temsil eden bir otorite göstergesi olabilmektedir. Bu durum, mekânın hafızayla kurduğu ilişkinin dinamik, müzakereye ve çatışmaya açık bir yapı taşıdığını ortaya koymaktadır. Modernleşmeyle birlikte, hafızanın bedensel ve mekânsal olarak yerleşik biçimleri çözülmeye başlamaktadır. Connerton'a göre (1999: 53, 89), bu süreç, hafızanın gündelik yaşam içindeki bedensel ve mekânsal pratikler yoluyla aktarılmasını zayıflatmaktadır. Nora (2006: 17) ise hafızanın belirli mekânlara sabitlenerek toplumsal belleği temsil eden simgesel alanlara dönüştüğünü ileri sürmektedir. Hafıza mekânları olarak kavramsallaştırılan bu simgesel alanlar, fiziksel varlıklarıyla ve taşıdıkları sembolik anlamlarla geçmişi canlı tutan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal belleğin süreksizliğine karşı geliştirilen savunma mekanizmaları olarak işlev görmek ve 'geçmişin bugün de nasıl yeniden inşa edildiğini göstermektedir' (Ho-Tai, 2001: 204). Nora'nın hafıza mekânları, geçmişin doğrudan deneyiminden ziyade onun temsiline inşasına dayanmaktadır. Bu durum, günümüzde toplumsal belleğin daha çok simgesel, törensel ya da metalaştırılmış biçimlerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Anıtlar, müzeler, ulusal bayramlar gibi hafıza mekânları, geç-

mişin kolektif temsil biçimleri olarak işlev görürken; aynı zamanda hangi olayların, kişilerin ve değerlerin hatırlanmaya değer bulunduğunu da belirlemektedir.

Assmann'ın (2001: 47) kültürel bellek kavramsallaştırması mekânın kurumsallaştırıcı işlevine dikkat çekmektedir: kültürel hafızanın bireyin yaşam süresini aşarak işlevini sürdürebilmesi için anıtlar, yazıtlar, yapılar ve ritüeller gibi sabitleyicilere gereksinim duyulmaktadır. Bunlar, zaman içinde hafızanın istikrarlı biçimde aktarılabilir kurumsallaşmasına olanak tanımakta ve hatırlamayı kolaylaştırmaktadır. Müzeler, anıtlar, meydanlar ve sokaklar gibi kamusal yapılar, geçmişe ait izleri taşımakta ve geçmişin bugünkü temsil biçimlerini şekillendirmektedir. Böylece, neyin hatırlanacağına ve neyin unutulacağına dair güçlü bir toplumsal filtre işlevi görmektedir. Dolayısıyla, hafıza mekânları hatırlananları, unutulanları, sessizleştirilen anlatıları ve dışlanan toplumsal grupları görünür kılmaktadır. Temsilin sınırları bu mekânlar aracılığıyla çizilmekte, bazı hafıza biçimleri merkezileştirilirken, diğerleri marjinalleştirilmektedir. Bu nedenle müzeler, yalnızca tarihsel bilgi sunan yapılar olmaktan çıkarak toplumsal belleğin ortak anlamlar etrafında şekillendiği, farklı kuşakların ve toplulukların geçmişle bağ kurmasına aracılık eden kolektif yorum alanları olarak değerlendirilmektedir. Mekân, toplumsal hafızanın kök saldıgı sabit bir zemin olarak işlev görmektedir (Halbwachs, 1992: 192).

Kolektif belleğin yerleşmesi ve kuşaklar arası aktarımı, mekânsal süreklilikle mümkün hâle gelmektedir. Örneğin dinsel hafızanın belirli coğrafi alanlarda yoğunlaşması, bu mekânsal sabitliğin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu statik yaklaşımın ötesine geçen Lefebvre (2010: 33), mekânın yalnızca toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği bir arka plan değil, bizzat bu ilişkilerle üretilen ve dönüştürülen bir yapı olduğunu ileri sürmektedir. Onun “üçlü mekân” kavramsallaştırması –algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân– mekânın çok katmanlı doğasını açığa çıkarmakta; bu katmanlar toplumsal belleğin nasıl üretildiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Böylece sabit ve verili bir mekân anlayışı yerine, toplumsal hafızanın da bu üretim süreçleriyle birlikte şekillendiği dinamik bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle müze mekânları, toplumsal belleğin canlı tutulmasında, tarihsel olayların ve kültürel değerlerin yeniden yorumlanmasında merkezi konumda yer almaktadır (Eco, 2012: 67). Müzecilik faaliyetleri kapsamında, temel olarak tarihî eserlerin ve belirli nesnelerin toplanması, korunması ve kamuya paylaşılması amaçlanmaktadır (Yücel, 2012: 40). Nesne merkezli bu yapı, geçmişe dair bilgilerin yalnızca sergilen-

mesini değil, aynı zamanda anlamlandırılmasını da mümkün kılmakta; böylece müzeler, hatırlamanın kurumsal ve mekânsal zemini olarak işlev görmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde müzeler, başlangıçta yalnızca seçkin kesimlerin erişimine açık yapılar olarak şekillenmekteyken, Aydınlanma Çağı ile daha geniş toplumsal katmanlara ulaşmaktadır. Bu dönüşümün simgesel bir örneği olarak, 1793 yılında Louvre Sarayı'nın halka açık bir müzeye dönüştürülmesi, müzelerin yalnızca seçkin bir hafızayı temsil etmenin ötesine geçerek, halkın kolektif belleğine hitap eden kamusal alanlara dönüşümünü ortaya koymaktadır (Artun, 2006: 156). Böylece müzeler, yalnızca geçmişin sergilendiği mekânlar olmaktan çıkmakta; toplumsal hafızanın paylaşıldığı, yorumlandığı ve yeniden inşa edildiği ortak bellek alanları olarak önem kazanmaktadır. Connerton'a (1999) göre, bireylerin geçmişi hatırlama biçimleri sözlü anlatılara, ritüellere, jestlere ve bedensel pratiklere dayanmaktadır. Bu çerçevede fiziksel müze mekânı, bedenin tarihsel nesnelerle karşılaştığı, belli davranış kalıplarını tekrar ettiği bir hafıza pratiği alanı olarak işlev görmektedir. Ziyaretçinin mekânda yürümesi, objeye belirli bir mesafede durması, sessizliğini koruması ya da belirli rotaları izlemesi gibi pratikler, hafızanın bedensel olarak yeniden üretildiği anlamlı bir ritüel sunmaktadır.

Müzeler, insanlık tarihinin ve kültürel mirasın kavranmasına önemli katkılar sunan kurumsal yapılar olarak kabul edilmekte; bu nedenle müzelere yönelik farklı tanımlar ve yaklaşımlar geliştirilmektedir (Eğitmen, 2014: 35). Müze kapsamında, ziyaretçilerin geçmişle kurduğu ilişki giderek daha duyuşsal, etkileşimli ve deneyim odaklı bir yapıya dönüşmektedir. Bu çerçevede hafıza mekânı olarak müzeler, ziyaretçiler için çok duyulu ve anlamlı deneyimler sunan kültürel sahneler dönüşmektedir. Görsel ve işitsel öğelerin öne çıktığı bu yapılar, bireylerin bilgi edinmesini ve geçmişle duygusal bir bağ kurmasını mümkün kılmaktadır. Bu dönüşüm, müzeleri sabit bilgi merkezlerinden ziyade, toplumsal belleğin yeniden üretildiği, tüketildiği ve yorumlandığı dinamik hafıza alanlarına dönüştürmektedir. Toplumsal bellek açısından müzeler, geçmişte yaşanmış olayların ve kişilerin unutulmasını önleyerek tarihsel sürekliliğin korunmasına destek olmaktadır. Özellikle belirli grupların ya da bireylerin yaşadığı önemli tarihsel deneyimler, müzelerde sergilenen belgeler, objeler ve görsel materyaller aracılığıyla ziyaretçilere somut biçimde aktarılmaktadır (Özyürek, 2025: 115). Böylelikle müzeler, toplumların kolektif hafızasını canlı tutan, geçmişle bugün arasında köprü kuran mekânlar olarak öne çıkmaktadır.

Connerton'un (1999) belirttiği gibi, müzelerde neyin hatırlanıp neyin unutulacağına dair seçimler, kolektif belleğin aktarımında belirleyicidir. Bu durum, müzeleri hem hatırlamayı hem de unutmayı düzenleyen kurumsal yapılar haline getirmektedir. Böylece müzeler, geçmiş deneyimlerin toplumsal, kültürel ve politik çerçevelerde anlamlandırıldığı hafıza mekânlarına dönüşmektedir. Günümüzde ise dijital platformlar, toplumsal hafızanın fiziksel mekânlarla sınırlı kalmayıp ekranlarda, arayüzlerde ve dijital arşivlerde yeniden biçimlenmesine imkân tanımaktadır. Sanal müzeler aracılığıyla mekân algısı dönüşmekte, zaman ve mesafe kavramları yeniden şekillenmektedir (Barlas Bozkuş, 2015: 114). Bu dönüşüm, toplumsal hafızanın mekân ile olan ilişkisini genişleterek geçmişin hatırlanmasında yeni biçim ve dinamiklerin gelişimine imkân tanımaktadır.

1.3. Sanal Müzeler ve Yeni Temsil Biçimleri

Müzeler, toplumsal hafızanın somutlaştığı ve yeniden üretildiği hafıza mekânları olarak, kültürel mirasın korunması ve anlamlandırılmasında etkin bir rol oynamaktadır (Erbay, 2001: 21). Bununla birlikte, teknolojik gelişmeler, fiziksel müzelerin işlev ve anlamını yeniden şekillendirerek, hafızanın aktarım biçimlerini dönüştürmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren hızla ilerleyen dijitalleşme süreçleri, müzelerin fiziksel temsil mekânı olma niteliğini dönüştürmektedir. Kültürel alanlarda dijital teknolojilerin yaygınlaşması, müze kavramının yeniden gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin müzecilikle bütünleşmesi, sanal müze olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Böylece müzeler, yalnızca fiziksel olarak ziyaret edilen mekânlar olmaktan çıkarak, dijital platformlar aracılığıyla erişilebilen, mekândan bağımsız ve etkileşimli bilgi merkezlerine dönüşmektedir (Kahraman, 2021: 147). Sanal müzeler, kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunmanın ötesinde, dijitalleştirilmiş koleksiyonlar vasıtasıyla bilgi içeriklerini daha geniş ve heterojen topluluklara ulaştırmaktadır (Okumuş, 2021: 1975). Dijitalleşme süreciyle birlikte sanal müzeler, kültürel hafızanın dijital araçlar ve arayüzler aracılığıyla da inşa edilmesini mümkün kılmaktadır. Dijital müze uygulamaları, ziyaretçilerin fiziksel sınırlamalardan bağımsız biçimde etkileşim kurabildikleri bir deneyim alanı sunmaktadır (Ch'ng vd., 2013: 351-354). Bu deneyim, ziyaretçilerin yalnızca bilgi edinmesini değil, duygusal ve bilişsel katılım geliştirme imkânı da sunmaktadır. UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültürel mirasın fiziksel nesnelerle sınırlı olmadığını, toplulukların bellek, kimlik ve aidiyet duygularını şekillendiren bilgi, beceri ve pratikleri de kapsadığını vurgulamaktadır. Sözleşme, kültürel mirasın korunmasının yanı sıra, aktarım

ve erişilebilirliğinin de sağlanmasını temel bir hedef olarak belirlemektedir (UNESCO, 2003). Bu çerçevede, dijital müzeler kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında sözleşmenin öngördüğü ilke ve amaçlarla uyumlu bir araç olarak değerlendirilebilmektedir. Dijital içeriklerin yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda erişilebilirliğini de vurgulamakta; görsel, işitsel, metinsel ve veri tabanlı içeriklerin gelecekteki nesiller için sürdürülebilir biçimde sunulmasının önemini ortaya koymaktadır (Thwaites, 2013: 329).

Dijitalleşmenin kültürel alanlara nüfuz etmesiyle birlikte 360° panoramik sanal müzeler, fiziksel müzelerin mekânsal ve görsel düzenini dijital ortama taşıyan bir temsil biçimi olarak öne çıkmaktadır. Sanal gerçeklik teknolojilerinden farklı olarak bu tür müzeler, interaktif fakat sınırlı bir deneyim sunmakta; kullanıcıyı yönsel hareket imkânı çerçevesinde mekânın içinde gezindiren, sadece belirli açılardan erişim sağlayan bir yapı arz etmektedir (Wu vd., 2020: 482). Böylece kullanıcı, fiziksel bir temasta bulunmadan, mekânın bütününe dair görsel bir algılama geliştirmektedir. Bu deneyimler, genellikle bireyin hafızasında yer etmiş çağrışımlar üzerinden anlam kazanmakta ve önceki müze ziyaretleriyle ilişkilendirilmektedir. Artık dünyanın farklı bölgelerindeki müzelere çevrimiçi olarak erişim mümkün hale gelmesiyle, her an, her yerden ulaşılabilir bir kültürel deneyim yapısı oluşmaktadır. Müzelerde kullanılan teknolojiler, nesne, bilgi ve ziyaretçi arasında bağ kurmak amacıyla geliştirilmekte olup, günümüzde etkileşimi en üst düzeye taşıyan araçlara dönüşmektedir (Poyraz, 2013: 5).

Müzelerde çoklu duyuşsal (dokunsal, işitsel vb.) deneyim sınırlı olsa da kullanıcıların bireysel yorum ve keşif süreçlerine dayalı bir deneyim yaşamaları mümkün olmaktadır. Dijital müzelerde ziyaretçi deneyiminin giderek daha öznel ve bireysel bir nitelik kazanması, kültürel nesnelerle kurulan bağın daha kişiselleştirilmiş biçimlerde inşa edilmesine olanak tanımaktadır. Özellikle 360° panoramik sanal müzelerde karşılaşılan yönlendirilebilir ancak durağan bakış açısı, bireysel algının mekân üzerinde yoğunlaşmasına zemin hazırlamakta; bu doğrultuda kullanıcı, görsel deneyimi üzerinden bellekle ilişkili bir bağ kurma yönünde bir imkân elde etmektedir. Ziyaretçilerin çoklu duyuşsal deneyimler, katılımcı üretim süreçleri ve özgün anlatı biçimlerine dayalı yöntemlerle müze deneyimlerini bireysel olarak yorumlaması, dijital ortamın sunduğu etkileşim imkânları sayesinde mümkün olmaktadır. Tarihsel ve kültürel hafızanın şekillenmesinde dijital ürünler aracılığıyla aktarılan bilgi biçimleri, günümüzde olduğu kadar gelecekte de geçmişe dair verilerin inşasında etkili bir kaynak işlevi göreceği düşünül-

mektedir (Başaran İnce, 2010: 17). Bu eğilim, özellikle 360° panoramik sanal müze uygulamalarında daha görünür hâle gelmektedir. Söz konusu müzeler, yalnızca mevcut koleksiyonları sergilemekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kullanıcıya belirli bir tarihsel anlatı ve mekânsal düzen çerçevesinde kültürel anlam üretimi konusunda katkı sunmaktadır. Kullanıcı 360° panoramik sanal müze ortamında pasif bir izleyici konumundan çıkarak, kendi görsel rotasını belirleyen aktif bir katılımcı olarak konumlanmaktadır. Bu durum, sanal müzelerin bireysel düzeyde hafızanın inşasına katkı sunan yeni deneyim alanları sunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu deneyimin büyük ölçüde görsel temsile dayanması, kültürel belleğin daha bütüncül bir çerçevede inşa edilmesini zaman zaman sınırlayabilmektedir. Connerton'un (1999) belirttiği gibi toplumsal hafıza, görsel ve bilişsel temsillerin yanı sıra bedensel eylemler, ritüeller ve mekânsal pratiklerle de aktarılmaktadır. Ancak sanal müzelerde fiziksel mekânda bulunma, yönelme ve bedensel etki-leşim imkânı ortadan kalktığı için hafızanın bedensel temellere dayalı inşası güçleşmektedir. Bu durum toplumsal hafızanın daha çok zihinsel düzeyde yeniden üretilmesine yol açarak kültürel belleğin sürekliliğini ve derinliğini sınırlandırmaktadır.

Toplumsal hafızanın etkileşim ve eylemlerle oluştuğu düşünüldüğünde, bu süreçlerin dijital medya ağları üzerinden de sürdüğü görülmektedir. Böylece kültürel bellek dijital mecralar aracılığıyla ve onlarla kurulan etki-leşim içinde şekillenmektedir (Pentzold ve Sommer, 2011: 77). Sanal müzeler, bu mecralardan biri olarak öne çıkmakta; kültürel içerikler dijital ağlar aracılığıyla dolaşıma girerek hem bireysel hem de kolektif belleğin parçaları hâline gelmektedir. Fiziksel müzeler, temsili düzenlemelere sahip olmakla birlikte, ziyaretçilere bedenlen mekânda bulunma, belirli bir dolaşım rotasını izleme ve mekânın atmosferini doğrudan deneyimleme imkânı sunarak, temsil ile deneyim arasındaki mesafeyi azaltmaktadır. Oysa 360° panoramik sanal müzelerde bu fiziksel içkinlik ortadan kalkmakta; ziyaretçi mekânla yalnızca görsel ve bilişsel düzeyde bir ilişki kurmaktadır. Bu durum, Nora'nın (2006) işaret ettiği üzere, belleğin doğrudan yaşanan bir deneyimden ziyade, daha çok organize edilmiş temsillere indirgenmesine yol açmaktadır. Böylece sanal müzelerde temsil ile deneyim arasındaki mesafe daha da belirginleşmekte; belleğin mekânla kurduğu bağ, daha soyut ve dolaylı bir yapıya bürünmektedir. Bu kırıma, dijital müzelerin potansiyelinin aynı zamanda sınırlılıklarını da açığa çıkarmaktadır. Zira deneyimin eksik kaldığı noktada temsil gücü tek başına yeterli olamamakta; bu durum, teknolojik yeniliklerin sunduğu olanaklara duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu nedenle,

dijital müze deneyiminin geliştirilmesi için etkileşim, katılım ve çoklu duyu-
sal uyarıların önemi öne çıkmaktadır. Nitekim yeni nesil dijital araçlar,
belleğin mekânla kurduğu bağı farklı bir düzlemde yeniden inşa ederek,
ziyaretçiyle kültürel miras arasında daha güçlü bir ilişki kurma potansiyeli
taşımaktadır.

Dijital müzelerdeki deneyimsel sınırlılıkların aşılmasında artırılmış ger-
çeklik (AR), sanal gerçeklik (VR) ve karma gerçeklik (MR) teknolojilerinin
önemli potansiyel taşıdığı görülmektedir. Bu teknolojilerin eğitim, sergi zen-
ginleştirme, keşif ve sanal müzeler gibi çeşitli uygulamalarda kullanılabile-
ceğini; kullanıcı merkezli sunumlar sayesinde fiziksel erişimin kısıtlı olduğu
durumlarda bile kültürel mirasa ulaşımı kolaylaştırdığı belirtilmektedir (Be-
kele vd., 2018). 3D sanal müze ortamlarında ziyaretçilerin “orada olma
duygusu” ve eğlence deneyiminin arttığı; ziyaretçilerin pasif izleyici olmak-
tan aktif katılımcıya dönüşebildiğini vurgulanmaktadır (Sylaiou vd., 2010).
Ayrıca Li ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan bibliyometrik analiz, VR
ve AR teknolojilerinin oyunlaştırma ve etkileşimli 3D içeriklerle ziyaretçi ka-
tılımını artırdığını ve müze deneyimini daha yoğun ve derin hale getirdiğini
göstermektedir. Bu örnekler, dijital müzelerin bilgi sunan ve ziyaretçilerin
toplumsal hafıza üretimine dahil olduğu mekânlar olarak evrilebileceğini
göstermektedir. Dolayısıyla, dijitalleşme kültürel mirasın aktarımında yeni
imkânlar sunarken, aynı zamanda toplumsal hafızanın üretim ve temsil
süreçlerini dönüştüren bir dinamik olarak önem kazanmaktadır.

Fiziksel ve sanal müzeler, toplumsal hafızanın inşasında hem tamam-
layıcı hem de dönüştürücü hafıza mekânlarıdır. Fiziksel müzeler bedensel ve
duyusal etkileşimle hafızayı somutlaştırırken, sanal müzeler dijital teknolo-
jilerle mekân ve zaman sınırlarını aşarak kültürel belleği yeni temsil biçim-
leriyle yeniden üretmektedir. Bu doğrultuda, kültürel mirasla¹ kurulan ilişki;
toplumsal hafızanın fiziksel ve sanal müzelerde nasıl aktarıldığı ve temsil
edildiği açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir. Ancak sanal müzelerde
deneyimin büyük ölçüde bireyselleşmesi, Halbwachs’ın (1992) vurguladığı
kolektif hafıza çerçevesinden uzaklaşma riskini de beraberinde getirmektedir.
Fiziksel olarak paylaşılan mekânlardan farklı olarak, dijital ortamlarda
her bireyin kendi görsel rotasını belirlemesi, ortak tarihsel anlam üretimini

¹ Kültürel miras, bir toplumun tarihi, sanatsal ve geleneksel değerlerini, nesilden nesile aktaran somut ve soyut unsurlar bütünüdür. Toplumsal hafızanın sürekliliği, bu mirasın korunması ve anlamlandırılmasıyla mümkün olmaktadır. Müzeler ise, toplumsal hafızanın somutlaşması ve yeniden üretiminde başlıca aktörlerdir; bu nedenle kültürel miras, toplumsal hafıza ve müzeler birbirini besleyen ve tamamlayan unsurlardır.

sınırlayarak, toplumsal hafızanın parçalı ve dağınık biçimlerde yeniden inşa edilmesine yol açabilmektedir.

2. Yöntem

Bu araştırmada, fiziksel ve dijital müzelerde toplumsal hafızanın nasıl inşa edildiğini sosyolojik bakış açısıyla anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, araştırılan konunun bağlam içinde ve katılımcıların anlam dünyalarına odaklanarak keşfedilmesini hedeflemektedir (Creswell ve Poth, 2018: 43). Fiziksel ve dijital müzelerdeki anlatı yapıları ve sunum biçimlerinin toplumsal hafıza üretimine nasıl katkı sağladığı çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bunun için, bağlam, temsil ve anlam üretim süreçlerine odaklanan yorumsamacı yaklaşım tercih edilmiştir (Denzin ve Lincoln, 2018: 12). Bu nedenle, müzelerdeki anlatı yapılarının yalnızca sunumu değil, içerdiği kültürel anlamlar ve temsil biçimleri araştırmanın merkezinde bulunmaktadır.

Araştırma, betimsel nitel araştırma desenine dayanmaktadır. Bu desen, gözlenen olguların doğal ortamlarında ayrıntılı biçimde betimlenmesine olanak tanıyarak, toplumsal yapıların kültürel temsiller aracılığıyla nasıl kurulduğunu analiz etmeye imkân sunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Belirli bir olguyu derinlemesine anlamayı mümkün kıldığından amaçlı örnekleme yöntemiyle çalışmaya konu olan müzeler belirlenmiştir (Patton, 2014: 230). Bu kapsamda hem fiziksel hem dijital sunumu olan müzeler tercih edilmiştir. Araştırmanın uygulama sahası olarak Ankara ili seçilmiştir. Ankara hem fiziksel müze çeşitliliği hem de bu müzelerin sanal versiyonlarının erişilebilirliği bakımından zengin bir olanak sunmaktadır. Bu kapsamda, aşağıda listelenen müzeler çalışmaya dahil edilmiştir.

No	Müze Adı	Ziyaret Durumu
1	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda 360° panoramik tur, görsel ve video içerikleri sunulmaktadır.
2	Kurtuluş Savaşı Müzesi (I. TBMM Binası)	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda 360° panoramik tur sunulmaktadır.
3	Cumhuriyet Müzesi (II. TBMM Binası)	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda 360° panoramik tur sunulmaktadır.
4	Ulucanlar Cezaevi Müzesi	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda yalnızca fotoğraf galerisi bulunmaktadır.
5	Etnografya Müzesi	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda 360° panoramik tur sunulmaktadır.
6	Rahmi Koç Müzesi	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal or-

		tamda web tabanlı sergi görselleri yer almakta; panoramik tur desteği bulunmamaktadır.
7	Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda sınırlı sayıda fotoğraf içeriği sunulmaktadır.
8	T.C. Polis Müzesi	Fiziksel ve sanal ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sanal ortamda 360° panoramik tur sunulmaktadır.

Tablo 1. İncelenen Müzeler

Veri toplama sürecinde iki temel araştırma tekniği kullanılmıştır. Bunlardan ilki, fiziksel müze ziyaretleri sırasında gerçekleştirilen doğrudan gözlemdir. Bu yöntem, toplumsal olayların yerinde ve doğal bağlamı içinde gözlemlenmesini, araştırmacının ise nesnel bir gözlemci olarak süreci kaydetmesini sağlamaktadır (Angrosino, 2007: 18). Ziyaret edilen müzelerde sergileme düzeni, mekânsal kullanım, anlatı unsurları ve sembolik temsiller sistematik biçimde gözlemlenmiş ve betimleyici gözlem notlarıyla birlikte görsel verilerle desteklenmiştir. Araştırma sürecinde fotoğraflar yoluyla elde edilen görsel veriler, aslında hafızanın izlerini taşıyan imgelerin kaydedilmesi anlamına gelmektedir (English, 1988: 8). Bu nedenle, görseller, yalnızca belgeleyici işlev görmemiş; aynı zamanda toplumsal hafızanın fiziksel ve sanal müzelerde nasıl inşa edildiğini çözümlemede tamamlayıcı bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. İkinci veri toplama tekniği ise, fiziksel olarak ziyaret edilen müzelerin dijital versiyonlarının içerik çözümlemesine dayanmaktadır. Bu çözümleme, metin, görsel veya dijital içeriklerin bağlamı içinde anlamlandırılmasını ve yapılandırılmasını sağlamaktadır (Krippendorff, 2018: 25). İçerik analizi yalnızca sergilenen temalara odaklanmamış; anlatının bütünlüğü, görsel dil, kullanıcı yönlendirmeleri, erişilebilirlik düzeyi ve etkileşim imkânları da göz önünde bulundurulmuştur. Böylece fiziksel ve dijital müzelerdeki anlatı yapıları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Toplanan nitel veriler, tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Gözlem ve içerik verileri, öncelikle hafıza kurgusu, temsil, anlatı yapısı ve erişim biçimleri gibi ortak temalar etrafında kodlanmıştır. Bu temalar üzerinden fiziksel ve dijital müze anlatıları arasında benzerlik ve farklılıklar belirlenmiş, veriler karşılaştırmalı bir şekilde yorumlanmıştır.

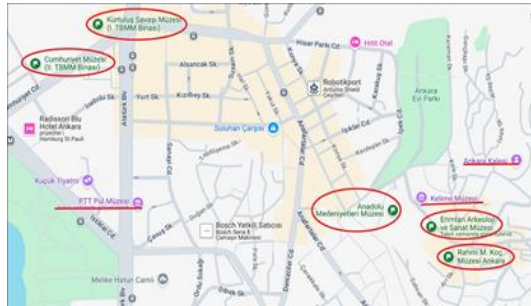
3. Araştırma Bulguları

3.1. Fiziksel ve Sanal Müzelerde Temsil Pratikleri

Toplumsal hafıza, bireyin belleğinde yer edinen anıların ötesine geçen; belirli mekânlarda, simgelerde ve anlatılarda somutlaşan, ortak yaşantılarla şekillenen kolektif bir yapılanmadır. Bu ortak hafızanın sürekliliği hem bireysel hatırlamalarla hem de kamusal alanlarda görünürlük kazanan

temsil yoluyla da sağlanmaktadır. Bu bağlamda temsil, hafızayı sürekli yeniden kuran dinamik bir pratik olarak işlev görmektedir. Müzeler, bu yeniden kurulumun en yoğun yaşandığı alanlardır; çünkü müzeler geçmişe dair seçilmiş parçaları belirli bir kurgu içinde sunarak bugünü anlamlandıran anlatı sahnelerine dönüşmektedir. Yürütülen araştırma kapsamında, Ankara’da yer alan hem fiziksel hem de sanal müze ortamlarında bu anlatıların nasıl yapılandırıldığı ve toplumsal hafızanın şekillenmesi doğrultusunda hangi temsili düzente sunulduğu gözlem ve deneyim yoluyla incelenmiştir.

Ziyaret edilen fiziksel müzelerin büyük bir bölümünün Ankara'nın Ulus semtinde konumlanması, yalnızca erişim kolaylığıyla açıklanamayacak bir tarihsel yoğunluğa işaret etmektedir. Bu durum, Ulus'un tarihsel katmanlara sahip dokusuyla bir hafıza mekânı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Görsel 1'deki harita, ziyaret edilen müzelerin bir aradalıklarının ve aralarındaki güzergahın fiziksel olarak deneyimlenmesinin toplumsal hafıza üretiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin, Cumhuriyet Müzesi'nden Kurtuluş Savaşı Müzesi arasındaki geçiş rotasında yer alan eski hükümet binaları, heykeller, anıtlar ve sokak isimleri; tarihsel anlatının yalnızca müze duvarlarıyla sınırlı kalmadığını, kent dokusunun da bu anlatının aktif bir taşıyıcısı hâline geldiğini göstermektedir. Bu durum, toplumsal hafızanın mekânla kurduğu ilişkiyi somutlaştırmakta ve Ulus semtinin kendisinin de bir hafıza mekânı olarak konumlanmasını sağlamaktadır.

Görsel 1. Ankara Ulus Semtî'nin Konum Haritası (URL-1)

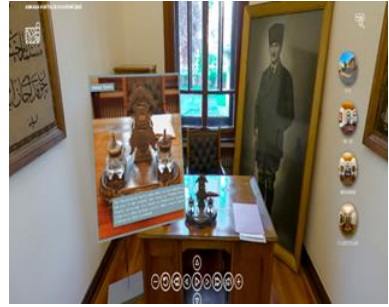
Fiziksel müze ziyaretlerinde, tarihsel anlatı hem sergilenen objeler üzerinden hem de mekânın fiziksel kurgusu ve ziyaretçiye sunulan mekân içi yönlendirmeler yoluyla inşa edildiği gözlemlenmiştir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Etnografya Müzesi ve T.C. Polis Müzesi gibi örneklerde, ziyaret rotaları, yönlendirme tabelaları, numaralandırmalar ve açıklayıcı panolar aracılığıyla planlı bir biçimde yapılandırılmıştır. Bu tür düzenlemeler, ziyaretçilerin anlatı içerisindeki yönünü kaybetmeden ilerlemesini sağlamakta; tarih-

sel sürecin kronolojik ya da tematik biçimde takip edilebilmesine olanak tanımaktadır. Fiziksel müzelerde, bedenın mekân içerisinde yönlendirilmesiyle gerçekleşen etkileşim, dijital ortamlarda kullanıcı arayüzleri, etkileşimli haritalar ve tıklanabilir simgeler aracılığıyla sürdürölmektedir. Her iki bağlamda da yönlendirme sistemlerinin işlevselliğı, anlatının bütönlüğünü ve hafızada yer etme potansiyelini doğrudan etkilemektedir. Fiziksel müze deneyimlerinde ziyaretçi, yalnızca bilginin pasif bir alıcısı olmaktan çıkmakta; mekânla kurduğı bedensel etkileşimler sayesinde anlatının ritmine aktif biçimde katılan bir özneye dönüşmektedir.

Müze mekânında yürümek, belirli objeler karşısında duraklamak, sessizlik içinde ilerlemek ya da belirli bir rotayı takip etmek, anlatının zamansal ve mekânsal akışını bedensel düzlemde deneyimlemeyi mümkün kılmakta; böylece geçmişe dair anlatılar, hafızada iz bırakan somut pratiklere dönüşmektedir. Örneğın T.C. Polis Müzesinin girişinde, Osmanlı dönemine ait üniformalar, kimlik belgeleri ve dönemin atmosferini taşıyan fiziksel objeler aracılığıyla tarihsel bir başlangıç sahnesi kurulmakta, ardından ziyaretçi kronolojik olarak ilerleyen bölümler aracılığıyla çağdaş polislik uygulamalarına yönlendirilmektedir. Ziyaretçi, müze içerisinde bir rota izlemekte; mekân tarafından belirlenmiş bir sıraya dâhil olarak neyin, nasıl ve hangi biçimde hatırlanacağına dair bir yönlendirmeye hareket etmektedir. Hafıza, burada yalnızca nesnelerde değil, bu nesnelerin mekânda nasıl konumlandırıldığı, hangi sırayla karşılaşıldığı ve nasıl bir atmosferde sunulduğıyla da ilişkilendirilmektedir. Benzer bir yapı Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde de gözlemlenmiştir. Çatalhöyük ve Hacılar gibi erken döneme ait objelerle başlayan sergi, yazının icadı, devletleşme süreci ve uygarlıklar arası geçişlerle devam eden kronolojik bir anlatı oluşturmakta; bu anlatı içinde ziyaretçi, belli bir tarihsel aktarıma göre yönlendirilmektedir. Bu biçimsel yapı, kültürel belleğın kurumsallaşması için gerekli olan sabitleyici araçlarla; yazıtlar, yapılar ve fiziksel düzenlemeler ile doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Bu fiziksel deneyimin dijital ortama aktarılmış bir versiyonu da mevcuttur. Görsel 2'de göröldüğü üzere, T.C. Polis Müzesi'nin üç boyutlu çevrimiçi modeli, ziyaretçilere tıpkı fiziksel bir gezide olduğu gibi mekânda adım adım ilerleyebilecekleri bir deneyim sunmaktadır. Her bölüm kronolojik sırayla gezilebilmekte, sergilenen objelere ise dijital etkileşim noktaları aracılığıyla erişilebilmektedir. Bu yapı, zaman ve mekân ilişkisini koruyarak, kullanıcının zihninde bütönlüklü bir anlatı kurgusu oluşturulmasına imkân tanımaktadır. Sanal müze deneyimlerinde fiziksel gezinin bedensel ritmi ise büyük ölçüde görsel ve bilişsel temsillere indirgenmektedir. Ancak bu durum, anlatının

kronolojik yapısının bütünüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim bazı sanal müze uygulamalarında, fiziksel müzelerdeki oda–temelli yerleşim, dijital ortama başarıyla aktarılmakta; böylece anlatının zamansal kurgusu sanal ortamda da sürdürülebilir hâle gelmektedir. Bu doğrultuda müzeler, geçmişin hangi yüzüyle, nasıl ve ne şekilde hatırlanması gerektiğini belirleyen güçlü anlatı merkezleri olarak konumlanmaktadır. Fiziksel müzelerde bedenin sergileme düzenine tabi oluşu, hafızaya ritim ve süreklilik kazandırmakta; sanal ortamlarda ise bu ritim çoğu zaman kesintiye uğramaktadır. Sanal müze deneyiminde, mekânla doğrudan bir temas kurulmadığı için anlatı, soyut ve geçici bir temsile dönüşmektedir. Nora'nın (2006) işaret ettiği hafıza mekânları, bu bağlamda sanal müzelerde daha çok simgesel düzeyde işlemekte; doğrudan yaşantıya değil, temsilin düzenlenmiş biçimlerine dayanmaktadır. Bu nedenle sanal müzede deneyimlenen hafıza, bedensel bir eylemin parçası olmaktan çıkmakta, görselleştirilmiş ve bireyselleştirilmiş bir hafıza üretimine dönüşmektedir.

Görsel 2–3. Ankara Polis Müzesi, üç boyutlu dijital modeli (URL–2); Ankara Kurtuluş Savaşı Müzesi, Hokka Takımı (URL–3).

Sanal müzelerin sunduğu bazı olanaklar, geleneksel müze deneyimlerinin ötesine geçerek daha geniş temsili açılımlar sunmaktadır. Ankara Kurtuluş Savaşı Müzesi örneğinde olduğu gibi fiziksel ziyaret sırasında güvenlik gerekçesiyle erişime kapalı olan bazı alanlara, sanal müze turu aracılığıyla ulaşmak mümkün olmuştur. Bu tür dijital uygulamalar sayesinde ziyaretçiler, müze mekânını 360° panoramik görüntüleme tekniğiyle ayrıntılı biçimde gezilebilmekte; böylece fiziksel erişimin sınırlı olduğu alanlar sanal ortamda görünür kılınarak deneyim alanı genişletilmektedir. Görsel 3'te bulunan Kurtuluş Savaşı Müze koleksiyonunda yer alan hokka takımı gibi eserler, fiziksel ziyarette girilemeyen odalarda için doğrudan incelenemezken, sanal ortamda çok yönlü ve detaylı biçimde incelenebilmektedir. Bu sayede sanal müze ziyaretinde yalnızca objeye değil, aynı zamanda objenin sergilendiği bağlama ilişkin daha bütüncül bir algı geliştirmek mümkün hâle gelmekte-

dir. Bu doğrultuda sanal müzeler, kimi durumlarda fiziksel müzelerde oluşan anlatı boşluklarını tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen fiziksel ve sanal müze ziyaretleri, her iki ortam arasında özellikle bilgiye erişim biçimleri açısından belirgin farklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Fiziksel müzelerde sergilenen eserlerin yanına yerleştirilen açıklayıcı panolar, bilgiye doğrudan, kesintisiz ve sürekli erişim imkânı sunmaktadır. Bu durum ziyaretçinin, eserin tarihsel arka planı, kullanım amacı ya da ait olduğu kişi ve olaylara dair bilgileri eşzamanlı olarak edinmesini sağlamakta; böylece anlatı, mekânsal dolaşım ile bütünleşerek süreklilik kazanan bir yapıya dönüşmektedir. Fiziksel müzelerde sergileme, mekânın kurgusuyla birlikte akan bütünlüklü bir bilgi deneyimi oluşturarak, toplumsal hafızanın aktarımını daha kalıcı ve kolektif bir zemine oturtmaktadır. Oysa sanal müzelerde, özellikle 360° panoramik formatların kullanıldığı uygulamalarda, bu süreklilik çoğu zaman sağlanamamakta; bilgi notlarına erişim sınırlı, kesintili ya da teknik sorunlarla sekteye uğramaktadır.

Sanal müze ziyaretlerinde karşılaşılan temel sorunlardan biri, metin içeriklerinin okunabilirliğidir. Yakınlaştırma sırasında yaşanan bozulmalar, çözünürlük düşüklüğü gibi teknik sınırlılıklar, ziyaretçinin eserle ilgili bağlamsal bilgiyi edinme sürecini sekteye uğratmakta; bu da anlatının süresiz, parçalı ve kopuk bir biçimde deneyimlenmesine yol açmaktadır. Böylelikle eser, toplumsal hafızanın süreklilik taşıyan bir bileşeni olmaktan ziyade, bireysel ve geçici bir izlenim düzeyinde kalmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu sorun tüm sanal müze deneyimlerinde aynı yoğunlukta yaşanmamaktadır. Araştırma kapsamında incelenen örnekler arasında yalnızca T.C. Polis Sanal Müzesi'nde bilgi panolarının, yakınlaştırıldığında dahi netliğini koruduğu ve metin içeriklerinin çözünürlük kaybı olmaksızın okunabildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, ziyaretçinin eserle kurduğu bilişsel bağın güçlenmesini sağlamakta; anlatının dijital ortamda da akıcı ve bütünlüklü bir şekilde sürdürülebilmesine imkân tanımaktadır. Ancak bu örnek, araştırma kapsamında değerlendirilen diğer sanal müze uygulamaları arasında istisnai bir konumda yer almaktadır. Çoğu sanal müze deneyiminde, bilgi panolarına erişimde yaşanan teknik yetersizlikler, anlatının sürekliliğini ve bağlam bütünlüğünü zedelemektedir.

Müze ziyaretleri sırasında, hafıza aktarımını kesintiye uğrattığı düşünülen durumlar gözlemlenmiştir. Etnografya Müzesi'nde gerçekleştirilen fiziksel ziyaret sırasında, 13. yüzyıl Selçuklu dönemine ait “geyik figürlü su kabı” adlı eserin, Etnografya Müzesi'nde eserin kendisinin değil, yalnızca çekilmiş bir fotoğrafının sergilendiği fark edilmiştir. Görsel 5'te görüldüğü üzere ese-

rin hemen altında yer alan bilgi notunda, objenin 20 Şubat 2025 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'nde açılacak olan “Selçuklular Dönemi ve Çağdaş Diğer Beylikler” konulu sergide teşhir edileceği belirtilmektedir. Toplumsal hafızanın yalnızca anlatılarla değil, objeyle kurulan fiziksel temasla da şekillendiği düşünüldüğünde, sergi alanında eserin bulunmaması önemli bir boşluk yaratmaktadır. Objenin yokluğu, fiziksel bir eksiklik olmanın ötesinde, anlatının bütünlüğünü zedeleyip ziyaretçi ile eser arasındaki etkileşimi daha da sınırlı hale getirmektedir.

Görsel 5-6. Ankara Etnografya Müzesi, Geyik figürlü su kabı; Görsel 6: Ankara Etnografya sanal müze, Geyik figürlü su kabı (URL-4)

Aynı müzenin sanal turu incelendiğinde ise, Görsel 6'daki gibi söz konusu objenin orijinal hâline erişim sağlanabilmiştir. Bu durum, dijital müzelerin yalnızca güncel sergileme düzenini değil; geçmişteki sergi konumlarını da sabitleyerek arşivleyebilen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak sanal ortamdaki bilgi notlarının okunabilirliğinin sınırlı olması, bu arşivsel temsili zayıflatmakta ve anlatının bütüncül yapısını sekteye uğratmaktadır. Bu çerçevede, toplumsal hafızanın sergileme düzeniyle sınırlı bir temsil pratiğine indirgenemeyeceği; aksine, bilgiye erişim yolları, anlatının yönlendirilme biçimi, ziyaretçinin mekân içindeki dolaşımı ve bedeninin fiziksel çevreyle kurduğu etkileşim gibi unsurlar üzerinden biçimlendiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, sergilenen tarihsel anlatıların belirli seçimler doğrultusunda şekillendiği görülmektedir.

Assmann'ın (2001), belirttiği üzere, toplumsal hafıza sadece hatırlamayı değil, aynı zamanda unutturma eylemini de içerir; bu bağlamda müzeler, temsilin sınırlarını belirleyen kurumsal yapılar olarak değerlendirilebilir. Toplumsal hafıza, tarihsel objelerin nasıl sunulduğu, hangi anlatı yapılarına yerleştirildiği ve ziyaretçinin bu yapıya nasıl dâhil edildiğiyle inşa edilen toplumsal bir pratik olarak varlık göstermektedir. Bu bağlamda, Nora'nın (2006) hafıza mekânları kavramsallaştırması, müze deneyimini anlamlandı-

dırmak açısından açıklayıcı olmaktadır. Nora'ya göre modern toplumlarda hafıza, artık doğal biçimde yaşanan bir olgu olmaktan çıkmakta; belirli simgesel mekânlar, ritüeller, nesneler ve anlatılar aracılığıyla yeniden düzenlenen temsil yapılarına dönüşmektedir. Hafıza mekânları, unutma tehdidi altındaki toplumsal hafızayı sabitleme çabasıyla oluşturulmakta; geçmişin seçilmiş fragmanları, bu alanlarda belirli bir tarihsel çerçevede yeniden inşa edilmektedir. Müze bu bağlamda, geçmiş olduğu gibi aktaran bir alan değil; aksine, geçmişin nasıl hatırlanması gerektiğine dair normların, seçimlerin ve kurguların görünür kılındığı bir anlatı sahnesi olarak işlev görmektedir.

Fiziksel müzelerde ziyaretçinin bedensel katılımı ve duysal etkileşimi, bu mekânları yaşayan bir hafıza alanına dönüştürerek hafızanın temsilden öte yaşantısal olarak içselleştirilmesine imkân vermektedir. Sanal müzelerde ise bu dinamik büyük ölçüde görsel temsile indirgenmekte; anlatı mekânsal süreklilikten kopmaktadır. Böylece Nora'nın (2006) hafıza mekânı, sanal ortamda daha çok görsel sunuma, fiziksel ortamda ise deneyimle iç içe geçen yaşantısal bir yapıya dönüşmektedir. Bu fark, toplumsal hafızanın inşa biçimlerini değiştirmektedir. Dolayısıyla müze deneyimi, yalnızca bir sergi gezisi değil; mekân, beden ve temsil üzerinden yeniden kurulan çok boyutlu bir toplumsal pratik olarak görülebilir.

3.2. Müze Deneyiminde Mekân ve Beden Etkileşimi

Toplumsal hafızanın inşa süreci; beden, deneyim ve mekânla kurulan ilişkilerin etkisiyle derinleşmektedir. Hatırlama, bireyin zihinsel faaliyetlerinin ötesine geçerek, bedensel olarak deneyimlenen ve uyarılarla beslenen bir sürece dönüşmektedir. Hafıza mekânlarında geçirilen zaman, ziyaretçinin bedeniyle kurduğu yönelimler, yürüyüş temposu, objelerle arasındaki mesafe, seslerin mekâna yayılışı ve ışığın algıyı yönlendirme biçimi gibi etkenler, hatırlamanın nasıl gerçekleştiği üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen fiziksel müze ziyaretlerinde, müzelerin ziyaretçiye çok katmanlı bir deneyim sunduğu anlaşılmıştır. Müze atmosferinin; ses, ışık, koku, sıcaklık, malzeme dokusu ve mekânsal kurgu gibi çeşitli unsurlar aracılığıyla inşa edildiği, böylece toplumsal hafızanın inşa edilmesine zemin hazırlayan anlatının, yalnızca sergilenen nesneler üzerinden değil, aynı zamanda ziyaretçinin aktif konumlanmasını sağlayan deneyimler aracılığıyla gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, hafızanın yalnızca zihinsel bir süreç değil; bedende iz bırakan, deneyimle iç içe geçmiş ve mekânla şekillenen bir hatırlama biçimi olduğunu göstermektedir. Bu deneyim, Lefebvre'in (2010), üçlü mekân kavramsallaştırması bağlamında değerlendirildiğinde; algılanan (fiziksel çevre), tasarlanan (kurgu-

sal düzenleme) ve yaşanan (ziyaretçi deneyimi) mekân katmanlarının nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Ulucanlar Cezaevi gibi örneklerde bu üç katmanın birleşimi, toplumsal belleğin mekânda yoğun ve bedensel olarak hissedilebilir biçimde üretildiğini göstermektedir.

Görsel 7. Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi, koğuş fotoğrafı (Yazarlar Arşivi)

Görsel 7'deki Ulucanlar Cezaevi Müzesi örneğinde, tarihsel anlatının yalnızca sergilenen bilgiyle sınırlı kalmadığı; mekânsal düzenleme ve mimari özellikler aracılığıyla da inşa edildiği gözlemlenmiştir. Düşük tavanlı hücreler, dar koridorlar ve nemli duvar yüzeyleri gibi yapısal unsurlar, ziyaretçiyi tarihsel bağlama dahil eden bir atmosfer sunmaktadır. Hücrelerde konumlandırılan balmumu heykeller, ses efektleri ve ışık düzenlemeleriyle desteklenen bu kurgu, anlatının bedensel bir konumlanma üzerinden deneyimlenmesini mümkün kılmaktadır. Böylece mekân, hatırlamanın edilgen bir izleme sürecinden çıkarak bedene yerleşen bir pratiğe dönüşmesini sağlamaktadır. Connerton'un (1999) da ifade ettiği üzere, toplumsal hafıza yalnızca anlatılar yoluyla değil; tekrarlanan pratikler, mekânsal kurgular ve bedenin belli bir düzende konumlandırılması yoluyla aktarılmakta ve süreklilik kazanmaktadır. Bu çerçevede Ulucanlar Cezaevi Müzesi, tarihsel belleğin fiziksel çevre aracılığıyla yeniden üretildiği ve geçmişe dair belirli bir kesitin şimdiyle ilişkilendirildiği bir temsil mekânı olarak işlev görmektedir. Anlatının doğrudan fiziksel ortam aracılığıyla aktarılması, çoğu durumda yazılı ya da görsel temsillere kıyasla daha kalıcı ve etkileyici bir izlenim yaratmaktadır. Bedenin mekânla kurduğu etkileşim, diğer müze ziyaretlerinde de benzer biçimde gözlemlenmiştir. Özellikle Etnografya Müzesi'nin tasavvuf bölümünde, arka planda kullanılan tasavvufi melodiler ile eserlerin sergileme düzeninin bütünlüklü bir şekilde sunulması, anlatının etkisini derinleştiren bir yapı ortaya koymuştur. Bu tür kurgular, Assmann'ın (2001) kültürel bellek kuramında vurguladığı üzere, toplumsal hafızanın kurumsallaşmasında bedensel ve ritüel deneyimlerin taşıyıcı rolünü görünür kılmaktadır.

Görsel 8-9. Ankara Etnografya Müzesi, Sesli rehber uygulaması; Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Sesli rehber uygulaması (Yazarlar Arşivi)

Ziyaret edilen pek çok fiziksel müzede, kulaklık aracılığıyla sunulan sesli rehber uygulamaları, ziyaretçiyi belirli bir güzergâhta yönlendirmekte; güzergâh boyunca aktarılan anlatımlar, anlatının yapısal bütünlüğünü destekleyerek deneyimi daha anlamlı ve ritmik bir hâle getirmektedir. Ankara Etnografya ve Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde Görsel 8 ve Görsel 9' da gözlemlendiği üzere, bu tür sesli rehber sistemleri, mekânın fiziksel düzeniyle bütünleşerek ziyaretçiye belirli bir anlatı dizgesi sunmaktadır. Böylece mekân içerisinde izlenecek rotanın önceden kurgulanması, hafızanın yönlendirilmiş ve kolektif biçimde inşa edilmesine olanak sağlar.

Görsel 10. Ankara Cumhuriyet Müzesi, Cumhurbaşkanlığı Kabul Salonu (Yazarlar Arşivi)

Cumhuriyet Müzesi'nin fiziksel ziyaretinde, anlatının mekânsal kurgu ve sesli yönlendirme unsurlarıyla bütünleştiği bir örneklerle karşılaşmıştır. Görsel 10'da yer alan Cumhurbaşkanlığı Kabul Salonuna özgü gösterişli tercihlerin, dönemin temsil anlayışına uygun olarak dışarıdan gelen misafirler için tasarlanmış özel bir alanı yansıttığı; alana yerleştirilen sesli anlatım sistemi aracılığıyla aktarılmıştır. Bu anlatım biçimi yalnızca tarihsel bilgi sunmakla kalmamış; mimarideki simgesel düzenlemeler yoluyla toplumsal hafızanın nasıl mekânsal olarak biçimlendiğini görünür kılmıştır. Mekânın temsili bir forma dönüşmesi, toplumsal hafızanın hem içerik hem de biçimsel tercihler

üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. Benzer bir anlatı bütünlüğü, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde de gözlemlenmiştir. Sergileme düzeni, yapıdaki taş duvarların özgün hâliyle korunması ve eserlerin ışıqla vurgulanması üzerinden kurgulanmaktadır. Söz konusu tercih, geçmişin tarihsel bağlamını mekânsal süreklilik içinde yansıtan güçlü bir anlatı zemini oluşturmuştur.

Rahmi Koç Müzesi'nin tematik odaları da ziyaretçiyi yalnızca tarihsel bilgiyle değil; dönemin gündelik yaşamına ait nesneler, dekoratif öğeler ve sesli anlatım ile derinlik katmıştır. Bu alanlarda deneyimlenen atmosfer, geçmişe dair bilişsel bir edinimin ötesinde, dönemin ruhuna tanıklık etme imkânı da sunmuştur. Ulucanlar Cezaevi'nin sanal versiyonunda ise yalnızca fotoğraflara yer verilmiş olması, mekânsal deneyimin görsel temsil ile sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Fiziksel mekânda deneyimlenen rutubet kokusu, tavan yüksekliği ya da yankılanan ses gibi duysal öğelere sanal ortamda erişilememekte; bu da anlatının katmanlarını sadeleştirmektedir. Bununla birlikte, sanal müzelerde ziyaretçiye sunulan serbest dolaşım olanağı, fiziksel müzelerdeki yönlendirilmiş anlatı kurgusunun yerini tutamamaktadır.

Belirli bir rotaya göre kurgulanan anlatılar, bilgi aktarmanın yanı sıra ziyaretçinin bedensel hareketlerini yönlendirerek hatırlama sürecini ritmik ve bütüncül bir deneyime dönüştürmektedir. Müzelerdeki yönlendirilmiş hareketler, bireysel dolaşımları ortak ritüellere dönüştürerek, hafızanın sürekliliğini sağlamaktadır. Bu pratik, toplumsal hafızanın şekillenmesine zemin oluşturmaktadır. Ayrıca, Connerton'un (2019) bedenın hatırlama sürecindeki rolüne dikkat çekerken geliştirdiği 'sessiz bilgi'² kavramı, bu noktada açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Zira bazı hatırlama biçimleri somut, söze dökülebilir formlarda yer edinmemekte; onlar bedenın hafızasında, tekrar eden pratikler ve deneyimlerle yer edinmektedir. Ancak sanal ortamlarda bu bedensel ve deneyimsel pratiklerin aktarımı büyük ölçüde sınırlandırıldığından, toplumsal hafızanın inşası da eksik, yüzeysel ve çoğunlukla bilişsel düzeyde kalmaktadır.

Fiziksel müzeler, anlatının mekân, beden ve deneyim etkileşimiyle kurulmasına imkân vermektedir. Ziyaretçi mekânla temas ederek hafızayı görsel ve sözel temsillerin ötesinde yaşantı üzerinden şekillendirmektedir. Sanal müzeler ise bu bütünsel deneyimi çoğunlukla görsel düzeyde sunmakta,

² "Sessiz bilgi" kavramı, toplumsal hafızanın yalnızca bilişsel ya da anlatı yoluyla değil, bedensel olarak içselleştirilmiş eylemler aracılığıyla da aktarıldığını ileri sürmektedir. Bilgi için bk. (Connerton, 2019).

bu da hafızanın katmanlı inşasını sınırlandırmaktadır. Müze ziyaretleri, toplumsal hafızanın anlatılarla, mekâna özgü atmosferin ve çevrenin doğrudan deneyimlenmesiyle oluştuğunu göstermektedir. Böylece geçmiş, bedensel olarak hissedilen bir yaşantıya dönüşmektedir. Anlatı, sergilenen objeler kadar mekânın yapısı, düzeni ve deneyimlenme biçiminden de beslenmektedir. Lefebvre'nin (2010) mekânı, toplumsal ilişkilerle sürekli olarak yeniden üretilen dinamik bir pratik alanı olarak tanımlaması, müze deneyiminin toplumsal hafızadaki yerini anlamak açısından bir çerçeve sunmaktadır. Lefebvre'ye göre mekân, nötr ya da edilgen bir zemin olmamakta; toplumsal yaşantının hem ürünü hem de yeniden üreticisi olarak varlık göstermektedir. Bu bağlamda, ziyaretçinin müze içerisinde geçirdiği zaman, izlediği güzergâh, duyduğu sesler ve temas ettiği yüzeyler, yalnızca bireysel bir dolayım değil; anlatının ritmini ve yoğunluğunu belirleyen toplumsal bir eylem dizisine dönüşmektedir. Duyularla kurulan çok katmanlı temas, anlatının mekânda hem görülmesini hem de hissedilmesini sağlamaktadır. Böylece toplumsal hafıza, zihinsel kayıt ve bedensel içselleştirme süreci haline gelmektedir.

Halbwachs'a (1992) göre bireysel hafıza, hiçbir zaman yalnızca bireye ait olmayıp, toplumsal çerçeveler içerisinde şekillenmektedir. İnsanlar, geçmişe dair hatırladıklarını, içinde bulundukları toplumsal grupların değerleri, mekânsal deneyimleri ve ortak sembolleri aracılığıyla anlamlandırmaktadır. Bu çerçevede, müze mekânı yalnızca fiziksel bir ortam değil; toplumsal olarak paylaşılan hafızanın inşa edildiği, düzenlendiği ve yeniden üretildiği toplumsal bir alan olarak işlev görmektedir. Ziyaretçinin deneyimsel ve bedensel olarak bu mekânla kurduğu ilişki, bireysel hatırlamanın toplumsal temeller üzerinde nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Mekânın ritmi, dokusu ve düzeni, ziyaretçiye yalnızca bilgi sunmakla kalmamakta; aynı zamanda mekandaki hafızanın deneyimlenmesini sağlamaktadır.

3.3. Bilgiye Erişim: Dijitalleşme ve Kullanıcı Deneyimi

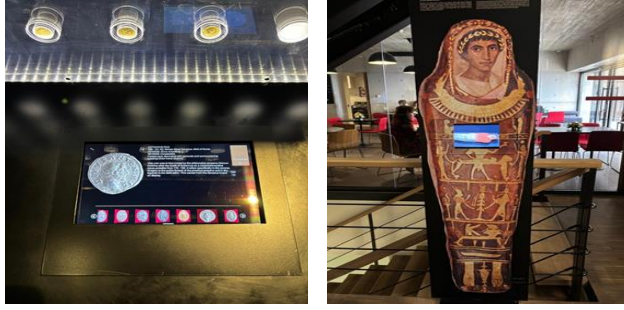
Toplumsal hafızanın inşa süreci, müzelerdeki bilgilere nasıl erişildiği, bu bilgilerin nasıl deneyimlendiği ve hangi yollarla anlaşılır hâle getirildiğiyle yakından ilişkili biçimde şekillenmektedir. Bilgiye erişim, ziyaretçiye yalnızca pasif bir izleyici olmaktan çıkararak anlatının aktif bir öznesi hâline getiren temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dijitalleşme süreciyle birlikte müzelerde bilgi sunum biçimleri dönüşmekte; bu dönüşüm, bireysel ve kolektif düzeyde hafıza aktarımını biçimlendiren bir araca dönüşmektedir. Fiziksel müzelerde, ziyaretçilerin katılımını artırmaya yönelik çeşitli dijital uygulamalar geliştirilmektedir. Özellikle karekod teknolojisi, ziyaretçilerin mo-

bil cihazlar aracılığıyla eserle ilgili bilgilere hızlıca ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Etnografya Müzesi ziyaretinde bu uygulamanın oldukça işlevsel olduğu gözlemlenmiştir. Etnografya müzesinde eserlerin yanında yer alan karekodları okutularak yalnızca objenin tarihsel ve kültürel bağlamına değil; aynı zamanda o döneme ait atasözlerine, yazılı belgelere ve arşiv materyallerine de ulaşılabilmiştir. Bu bağlamda dijital teknolojinin, yalnızca bilgi sunan bir araç değil; aynı zamanda toplumsal hafızayı çeşitli biçimlerde destekleyen bir etkileşim alanı sunduğu tespit edilmiştir.

Görsel 11. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, sinematik anlatı alanı (Yazarlar Arşivi)

Görsel 11’de bulunan Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde projeksiyon eşliğinde yerleştirilen sinematik anlatı alanı, ziyaretçiye mekânla bütünleşen görsel bir anlatının parçası olma imkânı sunmuştur. Bu deneyim, hafızanın yalnızca yazılı veya görsel temsiller aracılığıyla değil; mekânsal kurgu ve duygusal etkileşim yoluyla da kolektif düzeyde inşa edilebildiğini göstermiştir. Rahmi Koç Müzesi’nde yer alan interaktif sistemlerin, ziyaretçiyi gözlemciden çok anlatının aktif bir katılımcısına dönüştürdüğü gözlemlenmiştir. Özellikle Rahmi Koç Müzesi’nde çalıştırılabilir motor sistemleri, teknolojik bir yapının işleyişine doğrudan tanıklık etme fırsatı sunulmuştur. Bu tür uygulamaların, toplumsal hafızayı gündelik yaşam pratikleri ve teknik gelişmelerle ilişkilendirdiği saptanmıştır. Ayrıca, aynı müzede yer alan anı defteri ve interaktif panolar, müzeyi ziyaret eden kişilerin kişisel deneyimlerini paylaşmasına imkân tanımış ve böylelikle bireysel ve kolektif bir hafızanın inşasına katkı sunmuştur. Bu çerçevede, fiziksel müzelerde yalnızca tarihsel içeriklerin sunumu değil; bu içeriklerin hangi araçlarla aktarıldığı ve ziyaretçinin bu sürece nasıl dâhil edildiği de toplumsal hafızanın inşasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu deneyim, yalnızca geçmişin temsiline değil; geçmişin yeniden kurgulanmasına, yorumlanmasına ve bireysel ve toplumsal hafızada kalıcı izler bırakmasına da olanak tanımaktadır.

Görsel 12-13. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi. Farklı dönemlere ait sikkelerin dijital ekran aracılığıyla sergilenmesi ve ziyaretçilere bilgi sunan etkileşimli tablet kullanımı. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi. Mumyalama sürecinin dijital olarak aşamalı biçimde ziyaretçilere aktarıldığı etkileşimli sunum ekranı (Yazarlar Arşivi)

Ziyaret edilen müzeler arasında dijital teknolojilerin fiziksel mekanla en etkili şekilde bütünleştirildiği örneklerden biri olarak Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi öne çıkmaktadır. Müze, ziyaretçilerine yalnızca fiziksel eserleri sunmakla kalmamakta, bu eserleri dijital paneller aracılığıyla derinlemesine kavrayabilecekleri zenginleştirilmiş içerikler ile desteklemektedir. Nitekim Görsel 12 ve Görsel 13'te görüldüğü üzere, metin, görsel, video ve animasyonların bir araya getirildiği etkileşimli ekranlar aracılığıyla hem teknik bilgi gerektiren içerikler sadeleştirilerek sunulmakta hem de tarihî bağlam daha erişilebilir hâle gelmektedir. Ziyaretçilerin bilgiye kendi öğrenme stillerine uygun biçimlerde erişebilmesi, deneyimi bireyselleştirerek daha anlamlı ve kalıcı bir öğrenme süreci oluşturmaktadır. Assmann'a (2001) göre kültürel bellek, sadece bilginin aktarımını değil; geçmişin yaşatılmasını, dönüştürülmesini ve kolektif biçimde yeniden anlamlandırılmasını da içermektedir. Bu bağlamda, Erimtan Müzesi'nde dijital panellerle desteklenen anlatılar, geçmişe dair bilgiyle duygusal, görsel ve bilişsel bağlar kurarak, müze ziyaretini pasif bir gözlemden çıkarıp, aktif bir keşif sürecine dönüştürmektedir. Buna karşın, sanal müzelerde sunulan deneyimin büyük ölçüde sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Sanal müzelerde kullanıcı deneyimi çoğunlukla görsel düzeyde sınırlı kalmış; bilgiye erişim yönlendirme eksiklikleri nedeniyle yüzeysel bir şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca, müzede aktarılan anlatıya geri bildirimde bulunabileceği ya da aktif katılım sağlayabileceği bir yapı bulunmamaktadır. Bu durum, sanal müze deneyiminin toplumsal hafıza bağlamında daha bireysel ve pasif bir yapıya sahip olmasına neden olmakta ve geçmişin canlı bir biçimde hatırlanmasından ziyade, organize edilmiş temsillere indirgenmesi anlamına gelmektedir.

Dijitalleşme süreci, müze anlatılarını biçimsel ve işlevsel olarak dönüştürmektedir. Ancak bu dönüşümün toplumsal hafıza üzerindeki etkisi, dijital içeriğin mekânla ne ölçüde bütünleştiği ve ziyaretçiye nasıl sunulduğu ile doğrudan ilişkilidir. Fiziksel müzelerde dijital teknolojilerin entegre edilmesiyle ortaya çıkan etkileşimli deneyimler, bedensel pratiklerin sürekliliği yoluyla hafızanın daha derinlikli ve kolektif biçimde inşa edilmesine katkı sunmaktadır. Bu tür deneyimler, bilişsel, duygusal ve bedensel katılımı içeren çok katmanlı bir hafıza üretimi sağlamaktadır. Buna karşın, sanal müzelerde etkileşim olanaklarının sınırlı kalması, toplumsal çerçevelerle desteklenen ortak hafıza alanlarının zayıflamasına neden olmakta; deneyim daha çok bireysel, yüzeysel ve temsili bir boyutta kalmaktadır. İçeriklerin sabit, yönlendirici unsurlardan yoksun ve ağırlıklı olarak görsel düzeyde sunulması, ziyaretçinin anlatıya aktif katılımını sınırlamakta; bu da deneyimin bir sahneleme olarak kurulması fikrini eksik bırakmaktadır. Fiziksel müzelerin bedensel, duygusal ve yönlendirici yapısıyla sunduğu kolektif hafıza sahnesine karşılık, sanal müze deneyimi daha pasif, bireyselleşmiş ve temsil odaklı bir karakter taşımakta; bu durum toplumsal hafızanın inşa biçiminde niteliksel bir farklılık ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, toplumsal hafızanın fiziksel ve dijital müze deneyimleri aracılığıyla nasıl inşa edildiğini sosyolojik bir perspektifle ele almakta; temsil, beden, mekân ve deneyim boyutlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Elde edilen bulgular, Halbwachs'ın (1992), belirttiği üzere hafızanın bireysel zihinsel süreçlerle sınırlı kalmadığını; aksine, kurumsal yapılar, mekânsal düzenlemeler ve bedensel pratikler yoluyla kolektif olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda müzeler, yalnızca geçmişe ait objelerin sergilendiği yapılar değil; geçmişin seçilerek temsil edildiği ve bugünün değerleriyle yeniden biçimlendirildiği aktif hafıza mekânları olarak değerlendirilmektedir. Araştırma bulguları, fiziksel müzelerde hafızanın, ziyaretçinin mekânla doğrudan kurduğu bedensel ve duygusal etkileşim yoluyla çok katmanlı bir biçimde deneyimlendiğini göstermektedir. Müze düzenlemelerindeki yönlendirici kurgular, ışık, ses, objelerle mesafe, hareket yönü ve ritmik akış gibi unsurlar, ziyaretçiye pasif bir izleyici olmaktan çıkarak, anlatının bedensel bir parçası hâline getirmektedir. Connerton'un (1999), bedensel pratikler ve ritüel eylemler yoluyla hafızanın aktarımı düşüncesi fiziksel müze deneyiminde doğrudan gözlemlenmektedir. Ziyaretçinin yürüyüşü, objelerin çevresindeki yönelimi, sessizlik ve sırayla ilerleme gibi eylemler, hafızanın yalnızca görsel değil, bedenle iç içe geçmiş bir de-

neyim olarak yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Böylece mekân hem anlatının sahnesi hem de hafızanın ritmini ve derinliğini belirleyen bir unsur olarak işlev kazanmaktadır. Bu yönüyle fiziksel müzeler, Halbwachs'ın (1992) tanımladığı biçimde, toplumsal hafızanın mekâna yerleştiği ve grup belleğiyle bütünleştiği kurumsal zeminler olarak işlev görmektedir.

Gerçekleştirilen müze ziyaretleri, bir mekân olarak müzelerin sınırlarının belirlendiği ve anlatının biçimlendirildiği aktif bir toplumsal alan olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Müze düzenlemeleri, mimari tercihler, sergileme rotaları ve anlatı bütünlüğü, geçmişin hangi biçimde temsil edileceğini belirlemekte ve böylece hafızanın mekânsal üretimini somutlaştırmaktadır. Bu süreç, toplumsal normlar, kültürel pratikler ve kolektif anlam üretimi ile doğrudan ilişkilidir; hangi anıların görünür kılındığı, hangi objelerin öne çıkarıldığı toplumsal hafıza üzerinden şekillenmektedir. Buna karşılık, sanal müzeler dijital temsil yoluyla geçmişi farklı bir düzlemde sunmakta; zamansal ve mekânsal sınırlamaları aşarak kültürel belleğin erişilebilirliğini genişletmektedir. Ancak bu erişim, deneyimin bedensel ve mekânsal yönlerini büyük ölçüde dışarda bırakmakta; temsilin soyutlaşmasına ve anlatının parçalanmasına neden olmaktadır. Nora'ya (2006) göre, modern toplumlar da geçmişin doğal biçimde hatırlanması zayıflamış; hafıza belirli simgesel mekânlara ve kurumsal temsil biçimlerine sabitlemiştir. Sanal müzeler bu anlamda, geçmişin bedensel olarak deneyimlenmediği; ancak görsel ve bilişsel temsiller yoluyla düzenlendiği dijital hafıza sahneleri oluşturmaktadır. Bu durum, hafızanın toplumsal bağlamla kurduğu ilişkiyi dönüşüme uğratmakta ve deneyimsel bütünlüğünü zayıflatmaktadır. Sanal müze deneyiminin yönlendirme yapısının zayıf olması, anlatının ritmini bozmakta; bilgiye erişim ise çoğu zaman sınırlı, yüzeysel ve kesintili bir biçimde gerçekleşmektedir. Connerton'un (1999) vurguladığı üzere, toplumsal hafızanın yalnızca zihinsel değil, bedensel pratiklerle yerleşmesi gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, sanal müzelerdeki deneyim belleğin derinleşmesini tam anlamıyla sağlayamamaktadır. Fiziksel müzelerde yer alan sesli rehber sistemleri, dijital ekranlar ve sergi düzenlemeleri, ziyaretçinin yalnızca sergilenen nesneler ile değil aynı zamanda bu nesnelerin toplumsal ve kültürel bağlamına dair anlatıyla da bir bağ kurmasına olanak tanımaktadır. Dijital müzelerde ise bazı tematik alanlara erişimin mümkün olması (örneğin fiziki erişimin kısıtlandığı bölümlerin sanal olarak gezilebilmesi), temsilin teknik anlamda kapsayıcılığını artırmakta; ancak bu durum mekânsal deneyimle birlikte aktarılan anlatının bütüncül biçimde deneyimlenmesini engellemektedir. Bu durum, sanal müzelerin fiziksel müzeleri tümüyle ikame ede-

meyeceğini; ancak belirli durumlarda onları tamamlayıcı araçlar olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, fiziksel ve sanal müze deneyimlerinin toplumsal hafızayı farklı biçimlerde kurguladığını ortaya koymaktadır. Fiziksel müzeler, toplumsal hafızanın mekân üzerinden aktarılmasını olanaklı kılarken; sanal müzeler, temsili anlatılar aracılığıyla hafızayı daha geniş toplumsal katmanlara ulaştırabilmektedir. Ancak toplumsal hafızanın çok boyutlu olarak aktarılabilmesi, yalnızca bilgiye erişimle değil; beden, mekân ve deneyimin eşzamanlı etkileşimiyle mümkün olmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal hafıza fiziksel müzelerde bedenin mekâna içkin hareketleriyle inşa edilmekte; sanal müzelerde ise temsile dayalı, bireyselleşmiş ve soyut bir düzlemde şekillenmektedir. Müzeler bu bağlamda, yalnızca geçmişi temsil eden kurumlar değil; toplumsal belleğin düzenlendiği, sınırlarının çizildiği ve deneyim yoluyla yeniden üretildiği kolektif hafıza mekânları olarak değerlendirilmektedir. Belleğin güçlü ve çok yönlü biçimde aktarılabilmesi, yalnızca geçmişin temsil edilmesiyle değil; bu temsilin deneyimlenebilir, bedensel olarak içselleştirilebilir ve mekânla bütünleşebilir kılınmasıyla sağlanmaktadır. Bedenin ritmi, mekânın dokusu ve anlatının yönü, hafızanın toplumsal bağını belirlemektedir. Sanal deneyimler, geniş erişim ve bireyselleştirilmiş temsiller sunarken, hafızanın deneyimsel ve bedensel bütünlüğünü tam anlamıyla kuramamakta; fiziksel deneyim ise geçmişi zihinde ve bedende aynı anda yaşatarak toplumsal hafızayı güçlü kılmaktadır. Böylece müzeler, fiziksel mekânlarda bedensel ve deneyimsel hafızayı derinleştirirken, sanal ortamlar aracılığıyla toplumsal belleği daha geniş kitlelere ulaştırmaktadır. Her iki müze de geçmişin toplumsal hafızayla buluştuğu ve yeniden üretildiği hafıza mekanları olarak önemini korumaktadır.

Kaynakça

- Angrosino, Michael (2007). *Doing Ethnographic and Observational Research*. Sage Publications.
- Artun, Ali (2006). *Tarih Sahneleri, Sanat Müzeleri 1: Müze ve Modernlik*. İletişim Yayıncılık.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev. Ayşe Tekin. Ayrıntı Yayınları.
- Barlas Bozkuş, Şeyda (2015). “Türkiye’de Çağdaş Sanatın Yeni Mecrası: Yeni Medya Sanatı ve Estetiği”. *Bilişim ve...* Ed. Ahmet Çetinkaya vd. Hiperlink, 103–120.

- Başaran İnce, Gökçe (2010). “Medya ve Toplumsal Hafıza”. *Kültür ve İletişim*, 13(1): 9–30.
- Bekele, Mafkereseb K. vd. (2018). “A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage”. *Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH)*, 11(2): 1–36.
- Ch’ng, Eugene vd. (ed.) (2013). *Digital Heritage: Concluding Thoughts*. Springer-Verlag.
- Connerton, Paul (1999). *Modernite Nasıl Unutturur*. Çev. Kübra Kelebekoğlu. Sel Yayıncılık.
- Connerton, Paul (2019). *Toplamlar Nasıl Anımsar*. Çev. Adam Şenel. Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, John W., & Poth, Cheryl N. (2018). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (ed.) (2018). *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications.
- Durna, Nehir (2025). “Hafıza İnşası ve Neokolonyal Anlatının Mekânı Olarak Müzeler: Petit Palais Örneği”. *İm: İletişim ve Medya Çalışmaları Dergisi*, 1: 96–120.
- Eco, Umberto (2012). *Günlük Yaşamdan Sanata*. Çev. Kemal Atakay. Can Yayınları.
- Eğitmen, Aynur (2014). “Kadın Müzesi ‘Kadın Eli Değen Müze’”. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 18: 33–46.
- English, Fenwick W. (1988). “The Utility of the Camera in Qualitative Inquiry”. *Educational Researcher*, 17(4): 8–15.
- Erbay, Fethiye (2001). “Sanat Eğitiminde Müze ve Sanat Galerilerinin Önemi”. *Türkiye’de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi*, 48: 26–29.
- Halbwachs, Maurice (1992). *On Collective Memory*. Ed. & Trans. Lewis A. Coser. University of Chicago Press.
- Ho-Tai, Hue Tam (2001). “Remembered Realities: Pierre Nora and French Debates on Memory”. *Boundary 2*, 28(1): 199–222.
- Kahraman, Zeynep (2021). “Sanal Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 3(2): 145–160.
- Krippendorff, Klaus (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications.
- Lefebvre, Henri (2010). *Mekânın Üretimi*. Çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık.

- Li, Jingjing vd. (2023). “A Bibliometric Analysis of Immersive Technology in Museum Exhibitions: Exploring User Experience”. *Frontiers in Virtual Reality*, 4: 1240562.
- Middleton, David & Brown, Steven D. (2011). “Memory and Space in the Work of Maurice Halbwachs”. *Cultural Memories. Knowledge and Space*, Vol. 4. Ed. Peter Meusburger vd. Springer, Dordrecht.
- Nora, Pierre (2006). *Hafıza Mekânları*. Çev. M. Emin Özcan. Dost Kitabevi.
- Okumuş, Meryem (2021). “Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Müzeler”. *Selçuk İletişim*, 14(4): 1972–2002.
- Olick, Jeffrey K. vd. (2011). “Introduction”. *The Collective Memory Reader*. Ed. Jeffrey K. Olick vd. Oxford University Press, 3–62.
- Özyürek, S. G. (2025). “Toplumsal Belleğin İnşasında Kadın Müzelerinin Rolü: İzmir Kadın Müzesi Üzerinden Kavramsal Bir İnceleme”. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 11(22): 115–134.
- Patton, Michael Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. Sage Publications.
- Pentzold, Christian & Sommer, Vivien (2011). “Digital Networked Media and Social Memory: Theoretical Foundations and Implications”. *Aurora, Revista de Arte, Mídia e Política*, 10: 72–85.
- Poyraz, Burak (2013). “Müze Teknolojileri ve Sergileme Farklılıkları”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 39: 1–14.
- Ricoeur, Paul (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. Çev. M. Emin Özcan. Metis Yayınları.
- Shaw, Wendy M. K. (2015). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*. Çev. Esin Soğancılar. İletişim Yayınları.
- Suda, Zeynep E. (2017). *Büyük Savaşın Hafıza Mekânları: Gelibolu ve Alsace Lorraine Cepheleri*. Yazılama Yayınevi.
- Sylaiou, Stella vd. (2010). “Exploring The Relationship Between Presence and Enjoyment in A Virtual Museum”. *International Journal of Human-Computer Studies*, 68(5): 243–253.
- Thwaites, Harold (2013). “Digital Heritage: What Happens When We Digitize Everything”. *Visual Heritage in The Digital Age*. Ed. Eugene Ch’ng vd. Springer-Verlag, 327–348.

- UNESCO (2003). “Convention for The Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage”. <https://ich.unesco.org/en/convention> (Erişim: 08.09.2025).
- URL-1: <https://maps.app.goo.gl/phw6JkQSWVcha169> (Erişim: 24.07.2025).
- URL-2: <https://my.matterport.com/show/?m=ZpsYfN4UqGP> (Erişim: 02.08.2025).
- URL-3: <https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/ankara-kurtulus-savasi-muzesi> (Erişim: 02.08.2025).
- URL-4: <https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/ankara-etnografya-muzesi> (Erişim: 24.07.2025).
- Wu, Hung-Che vd. (2020).” Virtual Reality Experiences, Attachment and Experiential Outcomes in Tourism”. *Tourism Review*, 75(3): 481–495.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, Derya (2012). *Yeni Medya Sanatı ve Yeni Müze*. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarların Notu: Bu çalışma, II. Göbeklitepe’den Bugüne Türkiye’nin Tarihi ve Kültürel Miras Sempozyumunda “Fiziksel ve Sanal Müzelerde Toplumsal Hafızanın İnşası” adlı başlıkla sunulan bildirinin genişletilmiş ve detaylandırılmış halidir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Authors’ Note: This study is an expanded and detailed version of the paper presented under the title “Construction of Social Memory in Physical and Virtual Museums” at the II. Symposium on Turkey’s Historical and Cultural Heritage from Göbeklitepe to Today.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.

Author-Contributions Statement: The authors contributed equally to the work.